

A jelentésnélküli-expresszív és jelentős nevek között van egy átmeneti faja a tulajdonneveknek: azok a nevek, amiknek legalább egy része valamilyen ismert szóra emlékeztet. Itt az akusztikai hangulatba már belejátszik a jelentés hangulata is.³³

(Folytatjuk.)

Zolnai Béla.

E s t i k e.

(Jegyzet CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY az *Én poézisom természete* c. verséhez)

CSOKONAI egyik versében (*Az én poézisom természete*. Gulyás és Harsányi kiadás. I. 2: 256.) a mai olvasónak igen érdekes módon, virágokon keresztül mondja el ars poeticáját:

Nem kell cupressz, mellyel Racint
Tisztelé Melpomene
Egy kis rózsza, egy kis jácint
Nékem jobban illene
Mert ez Lillám szép szemével
Az pedig tekintetével
Egyezvén mindenkor léssen tüköröm;
S' így új dalra késztet új öröm.

E sorokban nem nehéz ráismerni a rokokó költőre, aki valóban távol érzi magától a nagy tragédiák világát, a kis arányok kellene neki és mindig új öröm. És mindezt mintha csak azért mondaná el, hogy egy gáláns fordulattal Lillájára utalhasson. A virágoknak ilyen összefüggésben való emiegetése sem más, mint a virágszimbolika rokokó formája. Az, hogy egy-egy kornak mi a kedvenc virága, mit érez beléjük, mit akar kifejezni velük, ép olyan jellemző lehet a kor uralkodó eszméire, ízlésére és érzeleml világára, mint a nyelv, az irodalom, a képzőművészetek, zene, tánc, vagy a divat. A virágkultusz szellemtörténetéről is jogosan beszélhetünk. A középkorban vallási fogalmak jelképe a virág, Krisztust, vagy a Boldogságos Szűzet jelenti, a lovagkor, de különösen a renaissance ezt is elvilágo-

³³ V. ö. a köv. fejezetet. A tulajdonnevek akusztikai hangulatára v. ö. olv. még O. Weise, *Ästh. d. deutschen Spr.* Berlin 1915:19. (Wohllaut in Personennamen) és Radó Antal, *A nevek Shakespearenél*, M. Sh.-Tár 1910:182.

sítja, az imádott hölgy lesz a *virág*. Az ellenreformáció ismét erkölcsi jelentést tulajdonít a virágoknak, a sárga fű (kankalin) pl. Isten ígéjéhez és szolgálatához való jókedv és szeretet jelképe, a barokk kor pedig, melynek a symbolographia különben is kedves tudománya, a heroikus eszmény szolgálatába állítja.¹

A rokokó ismét elvilágiasítja, ugyanakkor komplikálttá teszi a virágkultuszt. Ennek talán egyik legérdekesebb reánk maradt emléke az a levél, melyet egy lengyel hercegnő, Mme CZAR-TOWINSKA írt a tizennyolcadik század végének egyik legdivatosabb francia írójának: JACQUES DELILLE-nek.

Levelét egy érzelmes társaság nevében írja, amelyik megcsömörlött a világ zajától s most egy kis kunyhóban tölti napjait, hogy természetes életet éljen. De meg akarják szépíteni magánosságukat és amikor levelét írja, az egész kunyhó azzal van elfoglalva, hogy emlékoszlopot tervez kedvenc íróinak. Az írók nevei, gondosan rangsorba osztva, az oszlop négy oldalára vésetnek majd be. Az egyik oldalon POPE, MILTON, YOUNG, STERNE, SHAKESPEARE, RACINE és ROUSSEAU, a másikon PETRARCA, ANAKREON, METASTASIO, TASSO és LA FONTAINE, a harmadikon a nőírók: Mme de SÉVIGNÉ, Mme de RICCOBONI, Mme de LA FAYETTE, Mme DESHOULIÈRES és SAPHO, a negyediken VERGILIUS, GESSNER, GRESSET és DELILLE neve lenne fehér márványba vésve. Az oszlop négy oldalát cserjék, fák, virágok vénének körül. Az asszony írókra rózsza, jázmin, ibolya és árvácska emlékeztetne, PETRARCA, ANAKREON és METASTASIO nevét mirtusz, TASSOét babér őrizné, SHAKESPEARE, YOUNG és RACINE pedig ciprus, szomorúfűz és tiszafa ültetésével kapnák meg a nagy írókat megillető hódolatot. Végül mindenki ültetne egy bokrot, vagy fát a negyedik csoportban említett írók dicséretére, azokéra, akikről a mezei élethez való visszavonulásra kedvet kaptak. Az oszlopra felírást is szeretnének és ezt természetesen nem is kérhetik mástól, mint DELILLE-től, a *Les Jardins* írójától, a *Georgicon* fordítójától, de különösen az érező embertől (homme sensible).²

A virágok említése itt még nem a praeromantika egysze-

¹ V. ö. Rapaics Raymund: A magyarság virágai. A virágkultusz története. Budapest, 1932, 356 és köv. lapok.

² A levelet Delille leközli egyik munkájában: L'homme des champs. Strassburg. An. VIII. (1800.)

rúséget kereső természetkultusza, — az említettek között nem találunk egy vadvirágot sem — nem is a való tisztult másának keresése, az emberi tulajdonságokkal felruházott, vulgarizált, polgári virág, mint a biedermeier irodalomban lesz,³ de már nem is a barokk moralizálása: szellemes és raffinált arisztokrata játék csupán; társasjáték a szabad természetben. Ugyanakkor irodalomtörténet, irodalomkritika a virágokon keresztül, précieux módon, allegóriákba bújtatva. Az írók és virágok egybekapcsolása megfontolásból születik, nem a spontán elragadtatás pillanatnyi láza szórja a kedvenc szerzők lábaihoz a virágot, hanem az olvasók irodalmi műveltsége. Az irodalom legalább a főúri körökben még hozzátartozik a mindennapi élethez, mint a tánc, vagy a zene, sőt a tájképbe is belekomponálják. A lengyel parkban emelt emlékkő s a körülötte levő tarka virágok igen szép kifejezői a kor kozmopolita irodalmiságának és fényt vetnek a rokkó virágkultuszra is.

DELILLEnek különben sok köze van a virágokhoz. Említett munkája,⁴ ami nem más, mint egy versben írt kertészeti tankönyv; a kontinensen első népszerűsítője volt a kertekben legelőbb az angoloknál lábrakapott új ízlésnek, mely nem szereti az építész kezényomát eláruló, megkomponált klasszikus parkokat, mely meg akarja hagyni a tájat a természet egy darabjának. Ha változtatnak rajta, akkor ez csak azért történik, hogy minden még természetesebb legyen. „Különös alakú fák“ jellemzik ezt a parkot, „durva szirtek, vad vízesések, melyeken fantasztikus alakú hidak hajolnak át barlangok, de nem Cythere barlangjai többé, hanem északi szél járta, visszhangos, kietlen üregek; romok, pásztoroknyhók, szomorúfűz bánata mulandó patakok fölött és sírok...“⁵

Hozzánk is eljutott ez a divat. Az egykorú írók közül VITKOVICS MIHÁLY ír le egy anglus parkot, a br. Prónayak acai kastélyában:

³ V. ö. Zolnai Béla: Biedermeier és irodalom. 44. és köv. lap. Szeged. 1935.

⁴ Les Jardins ou l'Art d'embellir les Paysages. (Oeuvres complètes de J. Delille par A. v. Arnault. Paris. Chez Edouard Leroi Libraire 1835.) V. ö. Mornet: Le romantisme en France au 18. siècle. (Paris. Hachette.)

⁵ Szerb Antal szép megfogalmazását idézem. Magyar preromantika. Bp. 1929. V. ö. Mornet i. m.

„...a zöldesben tovább menvén egy régi épület omladékaihoz jutottam. Elején torony formát képező falak látszanak; ez mind mesterségesen követve készült. E puszta dűledékek között áll YOUNG angol poétának emlékoszlopa, négyszögletű kemény kőből, melynek napkeleti oldalán beépített ólomtáblán aranyozott betűkkel ez a felírás vagyon kimetszve:

Eduardo. Young.
Vati. Divino.
Qui
Per. Noctium. Silentia.
Orbes. Perituros, Inania. Rerum.
Maesta, Canens. Lyra.
Insontes. Pertaesosque. Humana. Animos.
Spe. Venturorum. Serenat.
In Secessu.
G. P.
Gabriel Prónai. L. B.
An. M. DCC. XCIX.

Napnyugoti oldalán szinte ólomtáblán vagyon kiöntve egy ülő asszony, jobbán könyökölve, újjai homlokához értetve; balkezében halálfő, előtte oszlop, rajta kereszt és mécs. Éjszaki részén keresztbe összetekergezett kígyó, az örök példázatja. Negyedik oldalt puszta. Ez az emlék sejdíteti a nézővel, mi ízléssel bírt b. Prónay Gábor a poétákra nézve. Ha nekem oly kertem volna, Horácz lenne az, kinek ilyest emeltetnék...“⁶

Íróink is jól ismerték DELILLET. KAZINCZY többször említi leveleiben. Egyik munkájának magyar fordítása is van; KIS JÁNOS lefordította a *L'homme des champs*-t.⁷ Ennek jegyzetei között jelent meg M^{mo} CZARTOWINSKA levele. KIS azonban a jegyzetek jórésztét, ezt is elhagyja. CSOKONAI különben sem olvashatta magyarul ezt a jóval halála után megjelent munkát, a *Les Jardins* azonban kezében volt, az *Anakreoni dalok* bevezetésében hivatkozik is reá.⁸ Hogy a *L'homme des champs*-ban megjelent levelet olvasta-e, nem tudjuk megállapítani, néhány egyezése az *En poézisom természetével* mindenestre feltűnő. Így maga az ötlet, hogy a költőnek virág jár jutalmul. Megle-

⁶ Vitkovics Mihály összes művei. II.:172. Abafi Lajos Nemzeti könyvtára. 6. köt.

⁷ A' Falusi élet. Delille' frantzia munkája után szabadon fordította 's magyar olvasókra alkalmaztatta Kis János. Sopronyban és Po'zsonyban, 1825.

⁸ Gulyás és Harsányi: Csokonai Vitéz Mihály összes művei. I. 1:189.

pőbb az, hogy RACINEHOZ ő is *ciprust* kapcsolt, saját magának pedig *rózsa* és *jácint* (ugyanaz a két virág, amelyet Mme CZAR-TOWINSKA a nőírókkal kapcsolatban említ) kellene, ha mint poétát akarnák kitüntetni. Mindez természetesen lehet véletlen, CSOKONAI ízlését mindenestre jellemzi.

És jellemzi az is, hogy az angolpark, amit nemcsak könyvből ismerhetett, hanem láthatott is valamelyik magyar kastélyban, nem tetszett neki, amint ezt ép a szóbanlevő vers kezdetén megírja:

Sirhalmok, oh köd-lepte kertek,
Te szivborzasztó éjszaka!
Te alvilág vakablaka!
Ti holtak, akik itt heverték!
Ti mulandóság birtokának
Setétes völgyei,
Ahol pecsétes phantomának
Bóbiskolt Hervey.

Gyászhely! melytől lelkünk irtózik,
Hol minden érzésünk elhal,
Fülünk csak csendességet hall,
Szemünk a semmitől kapródzik
Csak cupressz árnyékát láthatja
A holdnak fényinél,
Midőn azt bágyadtan izgatja
Egy sír-fuvallta szél.

Szörnyű környék! hová a lélek
Ha ólomszárnyakon repül,
Rémülve jár, alél, elhül,
S félholtan hátrál vissza vélek.
Szörnyű környék, kérkedj Youngoddal,
Ki hantodon ragyog;
Isten veled s mord anglusoddal,
Én anglus nem vagyok.

Mások siralmas énekekkel
Bögettessék az oboát,
És holmi gyász threnódiát
Rikassanak jajos versekkel;
Én ilyen kedvetlen embereknek
Nem lézsek egyike,
Legyen jutalma bár ezeknek
A kedves Estike.

Az estikét mi húztuk alá. Vajjon miért szánta a magyar poeta estikét az angol költőknek? Ha tudjuk azt, hogy CSOKONAI műkedvelő botanikus, a kor nevével „dilettant fűvész“ volt, el lehetünk készülve reá, hogy ez az apróság ismét jellemző lesz reá. CSOKONAI virágnevei mind szépen beleillenek a rokokó hangulatába, az *estike* úgy érezzük, nem.

Magát a nevet is CSOKONAI használja elsőnek írónk közül; a botanikai szakirodalomban pedig a *Debreceni Fűvész-könyv*, így keresztelvéen el azt a bájos virágot, mely CSAPÓ *Új füves és virágos kertjében* (1775.) még mint *kassai rózsza*, más-hol *éjjeli viola*, vagy *estvelke* néven szerepel és melyet a mai botanika *Hesperis tristis*nek nevez.⁹ Az *estike* elnevezést a *Nyelvújítási Szótár* szerint a népnyelvből vették át a debreceniek. A név különben arra utal, hogy ez a virág este nyílik és illatozik. CSOKONAI jól ismeri tulajdonságait, így írja le:

„Estike, *Hesperis Plinii*; *Hesperis tristis*, Linn. egy barátszin és külső tekintetére nézve szomorú virág, melynek nappal semmi illatja sincs, de este elkezdvén egész éjjel a nap felköltéig olyan kellemetes szagot bocsát, mint az apró *viola*, vagy *jácint*. Van szelid is, vad is: ezt a debreceni erdőn leltem“.

Egy kis verse is van róla:

A *estikék*.

Míg az égi nap felette,
Hév világát terjegette,
Gyászba hordozá magát,
Most, hogy az halálos éjjel
Birja, szebben hinté széjjel
Lelke a virtus szagát.¹⁰

Az éj sötétjében élő virtus szimbolumakép szerepel az *estike* a barokk virágszimbolikában is. BENKŐ JÓZSEF *Téli bokréta...* c., Tornyai Borbála halála alkalmából mondott beszédje, melyben különböző virágokból téli bokrétát tesz az elhunyt úraszony koporsójára, ezeket mondja a nála még *éjjeli violának* nevezett *estikéről*:

⁹ V. ö. Rapaics i. m.

¹⁰ Gulyás és Harsányi II. 1: 261 és I. 2: 690.

„Ez az éjszakai ártatlan és tiszta magaviselés, a setétség munkáitól való őrizkedés és a szívnek Istennel való lelki társalkodása ama szerént: Az én szívemben kívánlak éjtszaka“.¹¹

A debreceni fűvészek előtt bizonyára nem volt ismeretlen ez a prédikáció, melynek az az érdekessége, hogy ebben ismeretődik először magyar nyelven Linné szexuális növényrendszere.

Így CSOKONAI, amikor YOUNGhoz, a sírok és éjszakák költőjéhez kapcsolja ezt a virágot, nemcsak ennek tulajdonságai-ból indul ki, hanem a régebbi virágszimbolikába is belekapcsolódik. Az Istennel való társalkodás helyét az ő elképzelésében természetesen a magános lélek lírai panaszai foglalják el.

YOUNGnak, vagy magyar követőjének, ANYOS PÁLnak bizonyára tetszett volna is ez a virág, mely éjszaka szórja szét jó illatát, ugyanakkor, mikor megnyílik az érező szív és sirja keserveit a halovány holdnál, hiszen, mint tudjuk, a sírok és éjszakák akkor már egész Európában divatos költészetét is ezek a motívumok jellemzik. És tetszett volna Mme Czartowska előkelő társaságának is, hiszen a kóbor magyar poeta legalább olyan finom és szellemes ebben az *írók virágok* társasjátékban, mint bármelyik francia kastély kényes kisasszonya.

CSOKONAINál is mindig youngi hangulattal jön elő az estike, ha néha emlegeti, így pl. az *Amaryllis* c. idilliumában így ír:

„A setétség az én sétáló lugasom, és az én hajnalom az éjjél: még a holdat sem tűrhetem, ha nagyon tiszta, inkább alszom addig nagyravágyó világánál. A sírhalmot csókolom, és a cyprusfákat jól esik nékem ölelnem; jól esik, ha myrtus viselte homlokom ligeti estikék (*Hesperis tristis*. Linné. Csokonai jegyzete) hervadoznak“.¹²

Az *estike*, ez a néptől tanult egyszerű virágnév, így az európai irodalom egyik jelentős áramlatának kifejezőjévé növekedett a kozmopolita író tolla alatt. Ha magyar praeromantikus tájat képzelünk el, oda képzelhetjük a *Hesperis tristis* is, mint ahogy VÖRÖSMARTY óta hangabokkal látjuk a romantikus „délszigetet“. CSOKONAINak különben nem kedves virágja az estike, mint láttuk, nem szereti az angol parkot sem. Ő igazi

¹¹ Idézi: Rapaics: i. m. (V. ö. Szimyei. I: 862.)

¹² Gulyás és Harsányi. I. 1: 335.

rokokó költő s mikor e verset írja, még különösen rózsák és jácintok között jár, a Watteau-féle tájon, Cythere szigetén érzi magát otthon, ahol a hegyek is

... mindig zöldellők,
 Ujítják kellemes szellők;
 A legszebb tavasz mindég lakja,
 Mezeit virágokkal rakja
 ... egymással víg hangzással táncolgatnak ~
 Az örömök s öszvekapcsolt karral vígan mulatnak.¹³

A ködtepte angol kertekkel és az estikével csak véletlenül, játékból találkozik össze. Mind a kettőt másoknak szánja. Ez a szétválasztás igen jellemző stílusérzékére és tudatosságára.

Baróti Dezső.

Ugor alaktani magyarázat a primitív emberi korszak mondattana alapján.

E folyóirat szerkesztője egyetemi előadásában, mint a róla készült magánjegyzetek mutatják, több magyar, illetőleg finn-ugor suffixum magyarázatánál használja fel a primitív ember lélektanát, illetőleg a primitív ember szelleme nyelvi megnyilatkozásainak feltehető mondattanát. A ma élő primitív népek és nyelvek tanulmányozása által, összehasonlítva és kapcsolatba hozva az eredményeket a kultúrnépek alsóbb osztályainak néprajzi vonásaival, a modern néptudományi irodalom sok megfejtési eszközt szolgáltat a nyelvtudomány számára is. Így különösen figyelembe veendő az a megállapítás, hogy a primitív ember képtelen abstract gondolkodásra, a primitív ember concrete gondolkodik és ezen concret gondolkozásának számos megkövült formájával találkozunk a mai kultúrnyelvekben is. (Reallex, der Vorgeschichte).

MÉSZÖLY a primitív ember concret gondolkozásával magyarázza azt a tényt, hogy a helyhatározói ragból (vö. *itt, Kolozsvárt*) fejlődött ki a *-t* tárgyrag, továbbá időhatározó és állapothatározó rag (*kikelet* = kikeletkor, *mënet* = menés köz-

¹³ Víg élet a Parnassuson. (Gulyás-Harsányi. I. 2: 384.)